

Jozef Švarný

Historicko-geografické determinanty ovplyvňujúce zahraničnopolitickú ideovú orientáciu Ruskej Federácie

Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje nr 27, 190-211

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE
Nr 27, 2017 (190–211)
DOI 10.24356/KB/27/8

HISTORICKO-GEOGRAFICKÉ
DETERMINANTY OVPLYVŇUJÚCE
ZAHRANIČNOPOLITICKÚ IDEOVÚ
ORIENTÁCIU RUSKEJ FEDERÁCIE

HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL
DETERMINANTS INFLUENCING
FOREIGN POLICY ORIENTATION
OF RUSSIAN FEDERATION

JOZEF ŠVARNÝ
Akadémia ozbrojených síl Milana Rastislava Štefánika, Liptovský Mikuláš

ABSTRACT

This article presents selected historical and geopolitical events contributing to formation of specific Russian identity throughout its earliest times up to security developments in 21st century. Cultural awareness formed by those events does contribute to current Russian foreign policy formulation not only to relation to its „near neighbourhood“, but also within broader ontological forces shaping current processes of globalization. Ontological narrative of specific Russian „Self“ within international security environment does shape its actions in world affairs, and to a significant degree can point to likely future behaviour. Such ontologically based security behaviour will be thus based more on epistemological rather than on „rational actor behaviour“ approach. We will try to prove this concept

throughout the text by defining driving forces forming identity of Russian federation and consequently on two major security involvements in Ukraine and in Syria.

Key words: foreign policy, historical sources of national identity, ontological security, ortodoxy, Russian federation.

ABSTRAKT

Tento článok sa zameriava na identifikovanie významných historických a geopolitických udalostí, ktoré pripeli k formovaniu špecificky ruskej identity a to od jej prvopočiatkov, až po súčasné obdobie. Kultúrne povedomie ktoré vzniklo kombináciou uvedených vplyvov prispieva do formovania zahraničnej politiky Ruskej federácie nielen v jej „blízkom zahraničí“, ale taktiež v rámci širšieho ontologického vplyvu iných aktérov pri formovaní globalizačných procesov. Ontologický naratív, špecificky ruskej identity v medzinárodnom bezpečnostnom prostredí tak významne ovplyvňuje jej správanie sa na nadnárodnej úrovni a do značnej miery nám dokáže naznačiť pravdepodobné budúce správanie sa Ruskej federácie v bezpečnostných otázkach. Takto ontologicky založené bezpečnostné správanie bude tak svojím charakterom skôr epistemologické, ako správanie „racionálneho aktéra“ v medzinárodných vzťahoch. Uvedené tvrdenie po historicko-geografickej a normatívno-ideovej časti potvrdiť aj na popise dvoch konfliktov súčasnosti, v ktorých Ruská federácia (RUS) má svoje záujmy a síce na Ukrajine (UKR) a v Sýrii (SYR).

Kľúčové slová: historické zdroje štátnej identity, ontologická bezpečnosť, ortodoxná viera, Ruská federácia, zahraničná politika.

ÚVOD

Ruská federácia sa rozkladá na území viac ako 17 miliónov km² a rozprestiera sa na území dvoch kontinentov – Európy a Ázie. Svojou rozlohou je najväčším štátom na svete. S demografickou koncentráciou obyvateľstva prevažne v Európskej časti a pri stagnujúcom trende obnovy starnúcej populácie predstavuje toto rozsiahle územie pre vládnucu elitu vážnu výzvu pre zachovanie stability ako aj presadzovania národných záujmov v regionálnom ako aj globálnom kontexte. Regionálne ako aj globálne postavenie Ruskej federácie sa dobovo menilo a to súbežne

s geografickou expanziou, ktoré prebiehalo významnejšie v troch fázach. Počas prvej fázy v 15. storočí smerom na západ k Pripetovevým močiarom, na sever smerom k Arktiku a severovýchodne k prirodzenej geografickej bariére, k pohoriu Ural. V uvedenom období Ruská federácia čelila hrozbe z dvoch strategických smerov – zo západu v podobe Rádu Teutónskych rytierov a z juhovýchodu v podobe mongolských nájazdov. Významným medzníkom je v uvedenom období prijatie ortodoxie ako štátneho náboženstva a prebratie zodpovednosti za ochranu ortodoxnej viery od Byzancie. V druhej fáze počas 16. storočia sa Ruskej federácii podarilo významne zredukovať obe externé hrozby, pričom Rusko pokračovalo v expanzii smerom na juh a východ. V tretej fáze za vlády Petra VELKÉHO a Kataríny VELKEJ (18. storočie) Ruská federácia obsadzuje významné geografické územia, pričom dochádza aj k anexii územia súčasnej UKR a získaniu prístupu k Baltskému moru. V Ruskej federácii sa rodí identita veľmoci založená na výnimočnosti z pohľadu svetského ako aj duchovného. Ruské geopolitické školy, ktoré prichádzajú na intelektuálnu scénu začiatkom 20. storočia, plne integrujú doterajšiu historickú skúsenosť Ruskej federácie expanzie a rámujú ju do geografického, geopolitického a geostrategického kontextu národných záujmov RUS. V jednotlivých kapitolách tejto práce sa zastavíme pri vybraných historicko-geografických a ideových determinantoch formovania RUS „výnimočnosti“ a poukážeme na niektoré aspekty dvoch konfliktov súčasnosti, na UKR a v SYR, kde je možné identifikovať ich význam z pohľadu historicko-geografických skúsenosti a normatívnych prístupov RUS. Tie ovplyvňujú jej ontologickú bezpečnosť¹ a sú tlmočené prostredníctvom jednotlivých ruských geopolitických škôl a sú transformované aj do strategických bezpečnostných dokumentov Ruskej federácie². Výsledkom je geopolitický prístup, v ktorom v rámci ontologickej bezpečnosti a jej politickej kultúry bol „tradičnou odpove-

¹ Viac k ontologickej bezpečnosti vo všeobecnosti, ako aj v rámci aplikácie pre podmienky Ruskej federácie viď príspevok zo 7. Medzinárodnej vedeckej konferencie „NÁRODNÁ A MEDZINÁRODNÁ BEZPEČNOSŤ 2016“ s názvom „Zdroje ontologickej bezpečnosti a jej aplikácia na podmienky ruskej federácie“ (strana 506). http://aos.sk/struktura/katedry/kbo/NMB2016/Zbornik_NMB_2016.pdf

² Viac k k ruským geopolitickým prístupom viď príspevok z 9. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie „BEZPEČNOSTNÉ FÓRUM 2016“ s názvom „Neoeurázianska geopolitická škola v podaní Alexandra Dugina a jej prejavy v zahraničnej politike ruskej federácie“ (strany 227–237).

ďou Ruskej federácie... vždy nárast posilnenia štátu, sprísnenia administratívnej kontroly, využívania zdrojov a zvyšovania (vlastnej) inovácie (ТУЛЬЧИНСКИЙ 2014).“

HLAVNÉ HISTORICKÉ UDALOSTI FORMUJÚCE IDENTITU RUSKEJ FEDERÁCIE

Ruská federácia si ako každý štátny aktér buduje obraz vlastnej identity, ktorý je súčtom významných historických udalostí a interpretáciou ich významu³. Na základe budovania historického povedomia formou výučby na školách sa buduje duch patriotizmu, pomocou ktorého sa formuje povedomie špecificky ruských historických mýtov. Tie slúžia nielen na budovanie spoločenskej kohézie a patriotizmu, ale aj na definovanie hodnôt, ktoré daný štát chráni, a ktorých ohrozenie predstavuje preňho bezpečnostnú hrozbu. Societálna bezpečnosť a jej ontologický charakter sú hlavnými silami vnímania hrozieb.⁴ RUS sa identifikuje ako štátny celok, ktorý má svoj pôvod v syntéze pôsobenia východných Slovanov a ugrofínskych kmeňov. Samotný názov Ruská federácia sa podľa jednej z verzií mytologicky odvádza od mena ugrofínskeho kmeňa Rurikovcov, ktorý bol východnými Slovanmi údajne pozvaný na riadenie ich vzájomných konfliktných vzťahov. Prvý protoštátny celok východných Slovanov sa historicky objavuje v spojitosti s ugrofínskym kniežaťom Olegom v roku 886, ktorý dobyl mesto Kyjev a vytvoril základ formovania štátneho útvaru „Kyjevská Rus“. Začali sa formovať tri základné piliere ruskej identity ktoré budú ovplyvňovať zahranično-politickú ideovú orientáciu Ruskej federácie po nasledujúce storočia, a síce „prirodzené (geografické) prostredie, kresťanské dedičstvo a kontakty zo západom (BILLINGTON 2010).“ Obdobie existencie Kyjevskej Rusi je dodnes považované v Ruskej federácii za nosný pilier jej identity.

³ História RUS je bohatá na mnohé historické udalosti, ktorých význam bol regionálneho alebo globálneho geopolitického významu. V tejto práci však vyberáme iba tie, ktoré z nášho pohľadu najviac súvisia s nosnými tézami budovanej identity RUS a síce otázkou pôvodu RUS, ochrany ortodoxie a budovania rovnocenného postavenia s hlavnými geopolitickými aktérmi súčasnosti.

⁴ Viac k societálnej bezpečnosti viď príspevok zo 6. Medzinárodnej vedeckej konferencie „NÁRODNÁ A MEDZINÁRODNÁ BEZPEČNOSŤ 2016“ s názvom „Zdroje ontologickej bezpečnosti a jej aplikácia na podmienky Ruskej federácie“ (strana 506). http://aos.sk/struktura/katedry/kbo/NMB2016/Zbornik_NMB_2016.pdf

OBDOBIE KYJEVSKEJ RUSI

Ako najstarší východoslovanský štátny celok existovala Kyjevská Rus v období 9. – 11. storočia a zjednocovala zárodky neskorších štátnych útvarov v podobe kmeňov tzv. Veľkorusov, Ukrajincov a Bielorusov. Všetky tri novodobé štátne útvary, RUS, UKR aj Bielorusko, považujú Kyjevskú Rus za pôvodný štátny útvar, z ktorého sa odvíjala ich nasledovná história. Všetky tri štáty sú prevažne ortodoxného vyznania, ktoré má svoj pôvod práve v tomto historickom období. Počas obdobia vlády Vladimíra Veľkého (980 – 1015)⁵ dochádza k štátnemu prijatiu ortodoxnej viery ako štátneho náboženstva, keď sa Vladimír osobne nechá pokrstiť a následne vydáva dekrét, v ktorom určuje celé územie Kyjevskej Rusi a obyvateľov v nej žijúcich za nasledovníkov tejto viery. K pokrsteniu malo dôjsť na Krymskom polostrove. „Ruská vládnuca elita dokonale pochopila nutnosť prijatia kresťanstva. Po prvé si to vyžadovali záujmy rozvoja krajiny. Zotrvávanie v kresťanskom svete ako pohanské uskupenie znamenalo izoláciu od ostatných krajín európskeho spoločenstva. Po druhé, nové náboženstvo s jej monoteizmom (jednobožstvom) bolo v súlade s duchom nového zjednoteného štátu na čele s panovníkom (ГОЛОВАШИИ 2004).“ Táto historická udalosť mala vážny dopad na vytváranie historického mýtu o identite Ruskej federácie, ktorá odvádzajú svoj vznik nielen od vytvorenia štátneho celku v podobe Kyjevskej Rusi, ale aj od prijatia „pravej“ ortodoxnej viery práve na Kryme. „V skutočnosti, uplatnenie prikázania kresťanskej lásky... sa prejavilo nielen v osobnom živote,...., ale aj v živote politickom (ЛИХАЧЕВ 2000).“ V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že uvedený fakt je relevantný aj v súčasnosti a je ho možné do určitej miery spájať aj s iniciatívou bývalého prezidenta RUS, MEDVEDEVA z roku 2009, v ktorej oznámil sformovanie prezidentskej komisie. Jej úlohou malo byť „analyzovanie a potlačenie všetkých pokusov o falzifikáciu histórie s cieľom poškodenia národných záujmov RUS“. Ako taká bola uvedená iniciatíva čiastočne aj o uchovaní tzv. duchovného dedičstva, ktoré v konečnom dôsledku začína v Kyjev-

⁵ V nasledujúcej časti sa budeme venovať vybraným panovníkom, ktorí z nášho pohľadu najviac prispeli k formovaniu súčasnej identity Ruskej federácie a vynecháme tých, ktorí sú z nášho pohľadu síce významní, avšak nedosiahli porovnateľné úspechy v zahranično-politickom smerovaní dobového Ruska a tým pádom ich vplyv sa nám javí ako relatívne menej významný.

skej Rusi⁶ a ortodoxnej viere, ktorá je stabilným komponentom ruskej kultúrnej identity.

NÁSTUP VÝZNAMU MOSKOVSKÉHO KNIEŽATSTVA

Ďalšou významnou historickou etapou v kolektívnej pamäti RUS je obdobie existencie Moskovského kniežatstva (1283 – 1547). V uvedenom období sú významné pre budovanie novodobej národnej identity dve skutočnosti. Po invázii Mongolov na územie Kyjeva odchádza z mesta ortodoxný metropolita (1325) a usádza sa v Moskve. „To bol kľúčový moment: od tej doby, Moskva sa stala centrom ruského ortodoxného kresťanstva, aj keď miestami spochybňovaného Kyjevským metropolitom za podpory Litvy (HOSKING 2012).„ Neskôr po obliehaní hlavného mesta byzantskej ríše, Konštantínopolu (dnes Istanbul) a jeho následnom páde (1453), postupne preberá Moskovské kniežatstvo úlohu ochrancu ortodoxnej viery. IVAN III (1440-1505) si vzal za manželku neter byzantského cisára Sofiu, čím začal postupný proces identifikácie RUS ako ochrancu pravej viery a predstaviteľa „Tretieho Ríma“⁷. U Ivana III je badateľný bigotný vzťah ku katolíckej viere, ktorý následne negatívne pôsobil na vzťahy so Západom. Počas vládnutia Ivana III sa územie Moskovského kniežatstva zväčšilo trojnásobne a to prevažne formou integrácie samostatných ruských kniežatstiev pod jeho vládu. IVAN III ako prvý vládca dokázal potlačiť vplyv Zlatej Hordy na ním ovládané územia. Významné rozšírenie územia Moskovského kniežatstva počas vlády Ivana III, oslobodenie sa z vazalského postavenia voči Zlatej Horde a vyzdvihnutie ortodoxnej viery vytvorili základný predpoklad pre následné predstavenie RUS ako významného regionálneho geopolitického hráča. „Ivan III systematicky používal titul „cára všetkej Rusi“, a v jeho vládnutí sa prejavujú znaky samovládca. Objavujú sa symboly kráľovskej moci ako žezlo, guľa, „Monomakh“ – kniežacia koruna... (ЛЫЦАК 2001)“. Začína vznikať imperiálny základ budúceho mnohonárodného štátu.

⁶ Práve táto identita v kontexte neskoršej dobovej interpretácie na jednej strane ideovo posúva RUS bližšie smerom na Západ a na strane druhej čiastočne argumentačne podporuje zahranično-politické kroky pri „ochrane ortodoxnej viery“, tak v kontexte vojen s mongolskými kmeňmi, Litovsko-Poľskou úniou alebo s Otomanskou ríšou.

⁷ Tento prvok identity RUS ako „ochrancu pravej viery“ z pozície „Tretieho Ríma“ je badateľný v RUS aj v súčasnosti.

ZROD IMPERIÁLNEJ IDENTITY POČAS OBDOBIA CÁRSKEHO RUSKA

Obdobie cárskeho Ruska (1547–1721) predstavuje ďalšiu vývojovú etapu, ktorá významne prispela k formovaniu identity novodobej RUS. V uvedenom období dochádza k významnému geografickému rozšíreniu územia a postupnej transformácii RUS z lokálnej mocnosti na mocnosť regionálnu. V tomto období sa riadenie krajiny presúva z rodu Rurikovcov na rod Romanovcov. V počiatočných fázach vládnutia Ivana IV Hrozného (1530–1584) došlo k porazeniu a následnému pripojeniu Kazaňského a Astracháňského chanátu. V tomto období dochádza aj k obsadeniu Sibíri. IVAN IV rozšíril územie cárskeho Ruska na viac ako 4 milióny km², pričom z RUS vytvoril multietnický a multikontinentálny štát. Bol prvým vládcom, ktorý sa nechal korunovať ako „Cár všetkých Rusov“. „Počas vlády Ivana IV (1547–1584) sa rozširuje územie ruského štátu formou kolonizácie nových teritórií z rozpadajúceho sa (územia) Zlatej hordy. V roku 1552 Ivan Hrozný dobyl kazanský chanát. V roku 1556 vojská Ivana Hrozného dobyli astracháňsky chanát.... Obchodná oblasť povolžia, pomocou ktorej sa dalo doplávať do Kaspického mora a odtiaľ do Perzie, Turecka a ďalej na východ, patrila Rusku. V roku 1581 kozáci vedení Jermakom obsadili sibírsky chanát.... Teraz (Cárske Rusko) ovládalo celú východnú Európu a rozšírilo svoje hranice ďaleko za Ural (РАДУГИН 2004).“ Expanziou smerom ku Kaspickému moru a na Sibír IVAN IV vytvoril geografickú realitu, ktorá prakticky pretrváva do súčasnosti. V roku 1613 nastúpila k moci dynastia Romanovcov. Ich vláda bola v počiatočných fázach slabá. Najvýznamnejším predstaviteľom dynastie bol v uvedenom období Peter VELKÝ (1672–1725), ktorý v roku 1721 zmenil Cárske Rusko na Ruské impérium.

UPEVNENIE CIVILIZAČNEJ IDENTITY POČAS OBDOBIA RUSKÉHO IMPÉRIA

Počas trvania existencie Ruského impéria (1721 – 1917) došlo k potvrdeniu pozície Ruska ako významnej Eurázijskej mocnosti. Peter VELKÝ (1672–1725) bol reformátor, ktorý implementoval európsky systém riadenia štátu v ruských podmienkach. Pre súčasné budovanie identity RUS je dôležitý fakt, že v rámci reforiem čiastočne inkorporoval Ortodoxnú cirkev do fungovania štátneho aparátu. Tým prakticky z cirkvi vytvoril nástroj štátnej moci. Ďalším významným prínosom Petra VELKÉHO bolo získanie prístupu k Baltskému moru a vybudovanie silnej námornej flotily.

ly. Ako znak potvrdenia zmeny orientácie z kontinentálneho, na Euráziu orientovaného impéria na impérium zamerané námorne a na Európu, Peter VELKÝ presunul centrum riadenia štátu z Moskvy do Petrohradu. „Významným úspechom počas založenia prvého oficiálneho ruského impéria bolo v osemnástom storočí vojenské víťazstvo Petra I nad vojskami švédskoho kráľa Karola XII a jeho ukrajinských spojencov.... Prvé oficiálne zabranie Ukrajiny Ruskom bolo teda dôsledkom vojnového práva na vojnovú korisť po víťazstve (nad Švédskom) (McNABB 2016).“ Vplyv RUS sa v tomto období rozšíril aj do oblastí tradičného vplyvu Perzie na Kaukaze a v oblasti Kaspického mora. Počas Vlády Petra VELKÉHO sa RUS stáva najväčšou krajinou na svete.

Ďalšou významnou panovníčkou z uvedeného obdobia je Katarína VELKÁ (1729 – 1796). Počas jej vlády došlo k rozšíreniu kontroly nad Poľsko-Litovskou úniou, čím sa významne posunul vplyv dobového RUS smerom k centrálnej a západnej Európe. „Intervencia v Poľsku v roku 1768 viedla k vojne s Tureckom a následný mier (potvrdený) zmluvou z Küçük Kaynarca v roku 1774 priniesol nielen osamostatnie Krymu, ale aj (umožnil) ďalšiu intervenciu Rakúska a Pruska v Poľsku (History Today Ltd. 2005).“ Úspešné vedenie vojen proti Osmanskej ríši rozšírilo prístup RUS k Čiernemu moru.

Alexander I (1777–1825) získal po vojnách s Perziou Gruzínsko, Azerbajdžan a Dagestan⁸. „V medzinárodnom meradle sa snažil stabilizovať povojnové usporiadanie (a dominantné postavenie v ňom) tým, že zjednoval monarchov Európy v kozmopolitnej, ekumenickej „Svätej aliancie“; a v prípadoch, keď jeho domáca politika bola inovatívna a liberálna – ako keď vydal ústavy Fínska a Poľska, alebo zrušil nevoľníctvo v baltských provinciách – bolo to často vykonané spôsobom, ktorý privilegoval perifériu oproti centru (impéria) (LIEVEN 2006, str. 149).“ Alexander II (1818 – 1881) bol po Petrovi VELKOM druhý najvýznamnejší reformátor. Okrem iného v roku 1861 ukončil nevoľníctvo, kedy dochádza k jednému z mála momentov prelínania zahranično-politických ideových naratívov Ruska a Spojených štátov amerických. Ešte pred jeho ukončením „poznámene pre amerického veľvyslanca v Rusku Cassiusa Claya, že Rusko a Amerika

⁸ Význam Alexandra I na dobovej geopolitickej mape je podstatne väčší, hlavne v súvislosti so zohrávaním úlohy balancéra moci v Európe, avšak v tejto práci vo všeobecnosti uvádzame len tie udalosti, ktoré formovali geografické a/alebo ideovo-historické povedomie RUS v Eurázijskom priestore a to najmä v prihraničných oblastiach RUS súčasnosti.

sú spolu spojený spoločným zámerom ukončiť nevoľníctvo (FRANKLIN 2012, str. 79).”

Jeho nástupca ALEXANDER III (1881-1894) bol zástancom tézy, že RUS je protagonistom „ortodoxie, autokracie a národného charakteru“. Nastáva opätovný návrat k typicky ruskému imperiálnemu naratívu, ktorý sa zakladá na hodnotách, ktorých protagonistom niesú univerzálne princípy, ale princípy budované od prvopočiatkov v rámci ruskej identity. „Jeho ideálom bol patriarchálny systém vládnutia, jednota cisára (jeho) ľuďom, udržanie spoločenskej stability a suverénny národný rozvoj (НИКОЛАЕВ, И., М., БАРАБАНОВ, Б., Б., ПОЖКОВ, Б., Г., 2003, str. 121).“ Posledným vládcom Ruského Impéria bol MIKULÁŠ II (1868 – 1918). Príznačným znakom jeho vládnutia bol nárast nespokojnosti s imperiálnym riadením RUS, podporený pokračujúcou priemyselnou revolúciou, porážkou v Rusko-Japonskej vojne, ako aj celkovou vyčerpanosťou krajiny z udržiavania si svojho imperiálneho postavenia. „ Počas prvej svetovej vojny, Rusko zaznamenalo významné porážky a prechádzalo obdobím extrémnej chudoby a vysokej inflácie. Ruská verejnosť obviňovala Mikuláša II zo zlých vojenských rozhodnutí a panovníčku Alexandru zo zle mienených rád (v procese) vládnutia (Biography.com 2016)“.

Obdobie Ruského impéria je významne poznačené počiatočnými významnými teritoriálnymi úspechmi, inváziou a následnou porážkou Napoleona v RUS, anexiou Krymu, porážkou RUS na Ďalekom východe Japonskom v roku 1905, ako aj počiatočnou fázou prvej svetovej vojny, ktorá viedla v konečnom dôsledku k ukončeniu vlády Romanovcov a pádu Impéria.

Vpád Napoleona na územie RUS, Rusko-Japonská vojna ako aj prvá svetová vojna majú zásadný vplyv na posilnenie vnímanie hrozieb RUS, ktoré v rámci Eurázijského geografického priestoru tradične prichádzajú primárne zo západného a východného geografického smeru.

TRANSFORMÁCIA CIVILIZAČNEJ IDENTITY POČAS EXISTENCIE ZVÄZU SOVIETSKÝCH SOCIALISTICKÝCH REPUBLÍK

Počas obdobia existencie ZSSR (1922-1991) dochádza k naplňaniu globálnych funkcií štátneho útvaru, ktorý vymenil štátnu ideológiu a interpretáciu chodu dejín z monarchisticko-autokratických na totalitnú dialekticko-materialistickú, s deklarovanou snahou zmeny spoločnosti smerom od kapitalizmu k socializmu. V uvedenom období dochádza k zmene pa-

radigmy vnímania svojho pôvodu, kde vagarianska/nordická minulosť⁹ je nahradená minulosťou slovanskou. V období medzi prvou a druhou svetovou vojnou dochádza ku kolektivizácii a transformácii prístupu k minoritám, tak aby sa myšlienka sovielizácie spoločnosti v geografickom priestore pod kontrolou ZSSR dala úspešne realizovať. V súlade s Marxistickou ideológiou ZSSR začal propagovať ateizmus a materializmus za účelom podlomenia moci Ortodoxnej cirkvi. ZSSR sa začal významne industrializovať a profilovať ako ideovo antagonistický pól na globálnej scéne. K takémuto posunu dochádza významnejšie po druhej svetovej vojne počas pôsobenia generálneho sekretára ÚV KSSS Jozefa STALINA (1922 – 1952). ZSSR vstupuje do tzv. studenej vojny z dôvodu protichodných národných záujmov s USA a z dôvodu snahy o uchovanie svojho dominantného postavenia v geografických oblastiach, ktoré oslobodilo od nacistického Nemecka. ZSSR pod vedením Jozefa Stalina sa prejavuje ako silná kontinentálna mocnosť so snahou ovládnutia námorných periférií Eurázijskeho priestoru. Na dosiahnutie tohto cieľa potreboval Stalin tak ako mnohokrát predtým v histórii Ruska jeho predchodcovia, konsolidovať moc a použiť mocenské nástroje na odstránenie akéhokoľvek odporu voči jeho politike. „Stalin používal teror na „revitalizáciu“ v radoch vlastných stúpencov, a to nielen na zaistenie spoľahlivosti svojích stúpencov, ale aj ostaných politikov (WILLERTON 1992, str. 31)“.

Tento trend ustupuje za pôsobenia Nikity CHRUŠČOVA (1958-1964), sovieta ukrajinského pôvodu, ktorý začal presadzovať politiku koexistencie kapitalizmu a komunizmu. Tá sa prejavila v podobe tzv. rozmrazovania vzťahov so Západom. Chruščov testuje možnosti reformovania a transformácie sovietskeho systému riadenia ekonomických a spoločenských procesov avšak bez zásadnejšieho oslabenia ideologického upevňovania vplyvu v sovietskej sfére vplyvu. Jeho pôsobenie na poste generálneho sekretára je spojené s narastajúcim politickým rozkolom s komunistickou Čínou, vybudovaním Berlínskeho múru, vznikom Karibskej krízy a administratívnym transferom Krymu Ukrajinskej Sovietskej socialistickej republike. Počas pôsobenia CHRUŠČOVA sa pozícia ZSSR v globálnom systéme oslabila a zvýšila sa ekonomická záťaž ochrany svojej sféry vplyvu z dôvodu dlhodobej štrukturálnej poddimenzovanosti inovácií mimo cen-

⁹ Odvodzovaná od vzniku svojej štátnosti spojenej s vplyvom a následnou vládou nordického kmeňa Rurikov na slovanských územiach v oblastiach vzniku ruských protoštátnych útvarov.

tralizovaného systému plánovania. „V rokoch 1954–6 centrálné authority vykonali postupné kroky na decentralizáciu. Pokúšali sa o oslabenie časti svojích právomocí formou redukcie počtu plánovacích direktív vydávaných vládou (DAVIES 1998, str. 77)“. Chruščov si uvedomuje, že dochádza k ekonomickému oslabovaniu ZSSR a postupne dochádza k čiastočnému uvoľňovaniu konfrontácie s krajinami tzv. Západu.

Nástupom Leonida BREŽNEVA (1964–1982) do vedenia ÚV KSSS dochádza k pokračovaniu politiky détente voči Západu. Jeho známa, tzv. Brežnevova doktrína postulovala, že ZSSR má právo intervenovať v krajinách vo svojej sfére vplyvu, pokiaľ sa tie odklonia od Sovietskeho modelu rozvoja. „Západnými pozorovateľmi označovaná ako Brežnevová doktrína obmedzenej suverenity, nová politika sa spoliehala na implicitnú hrozbu vojenskej intervencie na zamedzenie akéhokoľvek regionálneho odklonu od noriem schálených Sovietskym zväzom (OUIOMET 2003, str. 40)“. V praxi tento krok ZSSR realizoval napríklad v roku 1968 v bývalej ČSSR. Počas svojho pôsobenia na čele ZSSR Brežnev napriek stagnujúcemu ekonomickému rastu štátu pokračoval v expanznej politike a konfrontácii so Západom avšak skôr na periférii vlastnej sféry vplyvu, ako v regiónoch mimo neho. Začína postupná deflácia revolučného nasadenia hlavného protagonistu tzv. Východného bloku. Z dôvodu obavy zo straty vplyvu v Strednej Ázii v roku 1979 začal vojenskú intervenciu do Afganistanu. Celkovo je obdobie rokov 1964–1982 možné hodnotiť ako prehlbovanie systémového zaostávania ZSSR za tzv. Západom vo väčšine ekonomických parametrov.

Posledným významným predstaviteľom ZSSR bol Michail GORBAČOV (1985–1991), ktorý sa pokúšal o odstránenie systémového zaostávania ZSSR predstavením reformných programov „glasnosť¹⁰“ a „perestrojka¹¹“, ktoré boli dôsledkom koncepcie tzv. „nového myslenia“. Podobne ako Chruščev, aj Gorbačov sa pokúšal reformovať nevykonný sovietský centralizovaný politicko-ekonomický systém tak aby bol konkurentejší tomu západnému a súčasne aby bol viac v súlade s univerzálnymi princípmi rozvoja ľudstva. „Účelom odklonu ku (konceptu) nového myslenia bol pokus o komplexné vyhodnotenie (situácie) nie z pohľadu triedneho zájmu, alebo národného zájmu, ale z pohľadu širšieho: daním priority na záujmy celého ľudstva z ohľadom na čím ďalej viac zjavným prepojením celého

¹⁰ Zameraný na zvýšenie transparentnosti fungovania štátneho aparátu.

¹¹ Reštrukturalizácia politického a ekonomického systému ZSSR.

sveta, vzájomnej závislosti krajín a ľudí, humanistických hodnôt, ktoré sa formovali celé stáročia (GORBACHEV 2000, str. 59).“ Napriek tomu vysoká miera neflexibility, zhoršujúca sa ekonomická situácia spôsobená vysokou závislosťou na exporte nerastných surovín, ich nízka cena, ako aj štrukturálne problémy v celom východnom bloku viedli v konečnom dôsledku ku kolapsu vplyvu ZSSR v tzv. Východnom bloku a následne k rozpadu ZSSR¹². Gorbačov bol jediný významný vodca Ruska počas celej jej dlhej histórie, ktorý mal idealistický pohľad o fungovaní medzinárodného bezpečnostného systému a ktorý bol presvedčený, že je možné ideologicky sa priblížiť západnému modelu riadenia štátu bez oslabenia vlastnej pozície vo vysoko centralizovanom systéme riadenia vzťahov. Aj táto skúsenosť viedla najmä prezidenta Putina k návratu k pôvodným historicko-geografickým prioritám pri posilňovaní geopolitickej pozície Ruskej federácie v Euroázijskom geografickom priestore.

BUDOVANIE ZAHRANIČNO-POLITICKEJ ORIENTÁCIE V NOVODOBEJ HISTÓRII

Nástupníckym štátom ZSSR sa stala Ruská federácia. Počas pôsobenia jej prvého prezidenta Borisa JELCINA (1991–1999) dochádza k významnému ekonomickému poklesu výkonnosti RUS a k hyperinflácii. Ekonomický systém po „divokej“ privatizácii ovládli oligarchovia. „Niektorí z týchto takzvaných oligarchov obratom za podpory Jelcina v prezidentských voľbách získali posty v Jelcinovej vláde (BRESLAUER 2002, str. 216).“ V zahraničnej politike RUS v uvedenom období prechádza významnou kontrakciou spôsobilostí konať mimo vlastného územia. Pokračujúca degradácia schopností RUS konať, ako aj zlá ekonomická situácia, vedú v decembri 1999 k rezignácii Jelcina.

V marcových prezidentských voľbách v roku 2000 vyhráva bývalý príslušník KGB a neskorší riaditeľ nástupníckej organizácie FSB Vladimír PUTIN (2000–2008). Počas osemročného pôsobenia vo funkcii prezidenta významne posilňuje funkciu prezidenta, získava kontrolu nad parlamentom a celkovo konsoliduje a koncentruje štátnu moc. Po počiatocnom testovaní možnosti zlepšenia vzťahov so Západom dochádza v RUS ku „konzervatívne“ odvráteniu sa od Západu. „Pokračovanie krízy identity v Rusku znovu otvorilo otázku ako podporiť v národe pocit kultúrnej hrdosti bez nejakej formy tvrdej (konfrontačnej) ideológie (TSYGAN-

¹² 1989 – 1991.

KOV 2010, str. 165).“ Putin obnovuje prednostné postavenie ortodoxnej cirkvi v spoločnosti a podporuje budovanie mýtu jedinečnosti a špecifickosti RUS v globálnom politickom systéme. Súčasne deklaruje, že rozpad ZSSR bol najväčšou katastrofou 20. storočia, čím potvrdzuje ambíciu RUS vrátiť sa v geopolitickom zápase o vplyv na globálnu scénu. V tomto období dochádza k obnoveniu ekonomického rastu, ktorý za prvých osem rokov vo funkcii prezidenta predstavuje 800% nárast v nominálnej hodnote HDP. Avšak prevažná väčšina tohto rastu bola založená na zvyšujúcich sa cenách uhľovodíkov.

V roku 2008 sa stáva prezidentom bývalý riaditeľ GAZPROMU Dmitri MEDVEDEV (2008–2012). Oproti bývalému prezidentovi Putinovi sa profiluje ako liberálny prezident, avšak v reálnom výkone funkcie pokračuje v trende konsolidácie moci RUS a podpore nárastu významu tradícií a budovania „RUS špecifickej identity“. „Nový prezident Ruskej federácie, Dmitri Medvedev, posilňuje asertívnu víziu Putina so snahou ustanoviť Ruskú federáciu ako globálneho hráča a formovateľa nových globálnych pravidiel (TSYGANKOV 2010, str. 178).“ Počas Rusko-Gruzínskej vojny (2008) RUS demonštruje pripravenosť hájiť svoje záujmy v blízkom zahraničí a indikuje, že obdobie Jelcinovej nečinnosti v zahraničnej politike je minulosťou. Po opätovnom zvolení Vladimíra Putina (2012) za prezidenta RUS dochádza ku anexii Krymu, podpore separatistických regiónov DLR a LLR na východe UKR, ako aj otvorenej vojenskej podpore prezidenta SYR na Blízkom Východe.

VPLYV ORTODOXIE A GEOGRAFIE NA ZAHRANIČNÚ POLITIKU RUS

V histórii RUS sa do identity štátu najzásadnejšie premietli dve paradigmy. Tou prvou, ktorá v období ZSSR bola na obdobie skoro jedného storočia umelo potlačovaná, je ortodoxná viera a kľúčové postavenie RUS pri jej ochrane. „Keďže národná identita je kultúrnym fenoménom rovnako ako je aj ideológiou resp. politickým projektom, je náboženstvo kľúčovým (faktorom) národnej identity. V prípade Ruskej federácie je kľúčové skúmať národnú identitu a náboženskú identitu, ako aj spôsob ako sa nacionalizmus prejavuje v národnom povedomí a to nielen z pohľadu oficiálnych stanovísk moskovského patriarchátu, alebo prezidentskej administratívy (KNOX 2005).“ Vládna administratíva si uvedomuje silné prepojenie národnej identity s identitou ortodoxnej cirkvi a po konzervatívnom obrate od krajín tzv. Západu ju aj v praktickej rovine posilňuje ako jeden z pilie-

rov vlastnej civilizačnej jedinečnosti. Tou druhou paradigmou, ktorá podmieňuje jej zahranično-politické správanie je geografická rozsiahlosť získaného územia zvyšujúca potenciálnu zraniteľnosť RUS a z toho plynúca dlhodobá dilema, ako uvedené územie brániť. Ide najmä o regióny, kde sú zmiešané etnicko-náboženské skupiny, alebo rozširujúce sa vplyvy súperiacich regionálnych veľmocí v blízkosti geografických hraníc RUS. V nasledujúcej časti si bližšie uvedieme základné kontúry oboch paradigiem.

KATECHON A TRETÍ RÍM

Teologický koncept „Katechon“ pochádza z čias Byzantskej ríše a reprezentuje prístup, v ktorom sa subjekt reprezentujúci tento koncept stavia do polohy ochrancu sveta pred Antikristom. Vychádza z eschatologickej interpretácie Katechonu založenom na druhom liste sv. Pavla Solúnčanom¹³. V ponímaní Byzantskej ríše, ktorá sa považovala za „Druhý Rím“, bolo jej úlohou ochraňovať ortodoxnú vieru až do druhého príchodu Ježiša Krista. Po dobytí Konštantínopolu dochádza k prebratiu tejto úlohy RUS.

HISTORICKÉ KONTÚRY IDENTITY RUSKEJ FEDERÁCIE AKO TRETIEHO RÍMA

V tradícii RUS je tento koncept prvýkrát zachytený v období rokov 1523–1524 mníchom FILOTEUSOM, pôsobiacom v Belozerskom kláštore (RUS), v doktríne definujúcej Moskvu ako „Tretí Rím“. Oficiálne je dok-

¹³ „1 Čo sa týka príchodu nášho Pána Ježiša Krista a nášho zhromaždenia okolo neho, prosíme vás, bratia, 2 nedajte sa hneď vyvieť z rovnováhy a naplašiť ani duchom, ani slovom, ani listom, údajne naším, akoby už Pánov deň nastával. 3 Nech vás nezvedie nik nijakým spôsobom. Lebo nenastane, kým nepríde najprv odpad a nezjaví sa človek neprávosti, syn zatratenia, 4 ktorý sa protiví a povyšuje nad všetko, čo sa nazýva Bohom alebo čo sa uctieva, takže sa posadí v Božom chráme a bude sa vydávať za Boha. 5 Nepamätáte sa, že som vám to hovoril, ešte keď som bol u vás? 6 A teraz viete, čo ho zadržá, aby sa zjavil až v pravom čase. 7 Lebo tajomstvo neprávosti už pôsobí; ale len dotiaľ, kým nebude odstránený ten, čo ho teraz zadržá. 8 Potom sa zjaví ten zločinec, ktorého Pán Ježiš zabije dychom svojich úst a zničí jasom svojho príchodu; 9 toho, ktorý príde pôsobením satana so všetkou mocou, znameniami a klamnými zázrakmi 10 a s každým zvodom do neprávosti pre tých, čo idú do záhuby, lebo neprijali lásku k pravde, aby mohli byť spasení. 11 A preto Boh na nich posielal silu bludu, aby verili lži 12 a boli odsúdení všetci, čo neuverili pravde, ale obľúbili si nepravosť. 13 My však musíme ustavične vzdávať vďaky Bohu za vás, bratia, Pánom milovaní, že si vás Boh vyvolil ako prvotiny na spásu v posvätení Duchom a vierou v pravdu, 14 k čomu vás povolal skrze naše evanjelium, aby ste získali slávu nášho Pána Ježiša Krista. 15 A tak teda, bratia, stojte pevne a držte sa učenia, ktoré ste prijali či už slovom a či naším listom.“

trína, že RUS je „Tretím Rímom“, spečatená pri založení Moskovského patriarchátu v roku 1589. Doktrína postuluje, že ruský národ je vyvolený národ a bola mu daná ťažká úloha bojovať proti Antikristovi. Tento doktrinálny mesianistický koncept sa následne prejavil aj v štýle vládnutia dobových vládcov RUS, ktorí tento naratív používali na mobilizáciu populácie a na budovanie spoločnej identity. „Mesianizmus a poslanie misií sú ďalšími črtami ruskej povahy. Tie sa prejavili v 16. storočí v podaní teórie... Moskvy ako tretieho Ríma (ИВАНОВ 2004, str. 104). Táto idea bola v histórii RUS dlhodobo akceptovaná a až príchodom revolúcie a nástupom ZSSR bol tento koncept systémovo potlačovaný do úzadia.

OBNOVENIE KONCEPTU „TRETIEHO RÍMA“ PO ROZPADE ZSSR

Po rozpade ZSSR a odmietnutí marxizmu, RUS nemala ideologickú alternatívu k liberálnemu modelu domácej, zahraničnej a bezpečnostnej politiky štátu. V pravicových intelektuálnych kruhoch, ktoré sú v rámci bezpečnostných štúdií zastúpené hlavne v neoeurázijskej geopolitickej škole, dochádza k znovu prijatiu konceptu RUS ako „svetového štítu proti apokalyptickým silám chaosu“. Súčasne rétoriku politických špičiek RUS o „tradičnom prístupe RUS k ľudským právam“, „RUS prístupe k ľudským právam“, „potláčaní pôsobenia „agentov vplyvu“, „suverénnej demokracii“ a aktivity namierené proti NGO je možné vnímať ako spôsob geopolitického profilovania sa v katechonickom štýle. Cieľom je ideovo chrániť RUS pred liberálnymi trendmi a uchať si identitu založenú na ortodoxnej viere a globálnej pozícii ako jedného z pólov globálnej moci. Postulovanie RUS ako predstaviteľa Katechonu, ako štítu proti moci Antikrista, je podporované aj ideológiou „Atómovej ortodoxie“, v ktorej sa spája kresťanský mesianizmus s jadrovou obrannou politikou. Koncept ruského mesianizmu vnímajú jeho protagonisti ako alternatívu k doktríne americkej výnimčnosti. Týmto dochádza ku kolízii dvoch mesianistických konceptov, ktoré majú svoj pôvod v kresťanskej eschatológii a európskom politickom myslení. Na rozdiel od európskeho racionalizmu, RUS konzervativizmus, ktorý ponúka tento ideologický koncept, neprijíma teóriu racionálneho občana, ale občana zanieteného a emocionálneho, schopného obety a pripraveného k heroickým činom. Medzi hlavných protagonistov tohto prúdu patria postsovietski konzervatívci ako Alexander PROCHANOV, Sergej KURGINYAN a Alexander DUGIN. V geopolitickej rovine postulujú obnovenie moci Tretieho Ríma v podobe „Piateho impéria“, „Soviet-

skeho zväzu 2.0“, „Eurázijskej únie“ a pod. Propagujú pritom používanie nástrojov štátneho mesianizmu, imperiálneho utopizmu a protizápadnej rétoriky. Vplyv imperiálnych neokonzervatívnych intelektuálnych kruhov, zástancov budovania „Tretieho Ríma“, narastá po vypuknutí farebných revolúcií v postsovietskom priestore¹⁴. Alexander Dugin v článku „Katechon a Revolúcia“ opätovne predstavil myšlienku Katechonu ako normatívu pre RUS a jeho zahraničnú politiku.

ATÓMOVÁ ORTODOXIA

Významným prispievateľom do mesianisticko-apokalyptického zobrazenia historickej úlohy RUS pri ochrane ortodoxnej viery, ktorá je v praxi štátnym náboženstvom, je Jegor CHOLMOGOROV¹⁵, ktorý prišiel s neokonzervatívnym konceptom „atómovej ortodoxie“.

Medzi jeho základné tézy patrí:

- „Náboženská a historická misia RUS je zabezpečenie čo najlepších podmienok pre RUS a jej obyvateľov, slovami sv. Serafíma zo Sarova za účelom posvätenia Duchom Svätým, na získanie milosti Božej“;
- „Za účelom dosiahnutia tohto cieľa, RUS nesmie ostať iba Ortodoxným štátom, mala by byť silným štátom, ktorý nebude môcť umlčať žiaden iný štát ani zbrane, pri jeho vyznaní Krista“;
- „Vybudovanie čo možno najdokonalejších vojenských, organizačných a iných spôsobilostí na ochranu našej suverenity je nielen vojensko-politickým ale aj duchovným poslaním, cieľom, v ktorom svetský a duchovný aspekt idú ruka v ruku.“

S myšlienkou ochrany identity RUS, s jej historickými a ideovými skúsenosťami hlboko vtlačenými do kolektívneho povedomia národa, sa stožňoval aj významný predstaviteľ RUS, bývalý šéf KGB a neskorší premiér RUS Jevgenij PRIMAKOV. Ten presadzoval rozvoj a postavenie novodobého RUS v globálnom bezpečnostnom prostredí „s ohľadom na vlastné tradície, dejiny, mnohonárodný charakter štátu a jeho zemepisnú polohu“.

¹⁴ V uvedenom období narastá počet konzervatívnych spoločensko-politických hnutí, think-tankov a médií (napr. Eurázijská politická strana, klub Seraph, Eurázijská únia mládeže, Centrum pre konzervatívny výskum, Inštitút dynamického konzervativizmu, Liga konzervatívnych žurnalistov, Izborský klub, almanach Severný Katechon.).

¹⁵ Ruský politologický komentátor a nacionalista. Hlavný redaktor informačných kanálov „Ruskij Obozrevatel“ a „Novije chroniky“. Ideovo blízko predstaviteľom Eurázijskej geopolitickej školy. Niektoré vyššie uvedené zastávajú aj významní predstavitelia Izborského klubu.

Význam konceptu Atómovej Ortodoxie medzi vládnu špičkou je viditeľný aj v najvyšších kruhoch. Novinár so Sarova sa prezidenta PUTINA v roku 2007¹⁶ spýtal dve otázky: „Aká je budúcnosť Ortodoxie?“ a „Aká je jadrová stratégia RUS?“. PUTIN odpovedal nasledovne: „Obe témy spolu súvisia, lebo tradičná viera RUS a jadrový dáždík RUS sú komponenty, ktoré posilňujú RUS a vytvárajú potrebné predpoklady pre vnútornú a vonkajšiu bezpečnosť krajiny. To jednoznačne naznačuje ako bude k obom otázkam pristupovať RUS v súčasnosti a budúcnosti.“

„Jednou z hlavných dogiem tejto doktríny je, že kresťanská pokora je extrémne nebezpečná pre ruský národ a štát (ENGSTROM 2014, str. 370).“ Koncept „Atómovej Ortodoxie“ sa v oficiálnych kruhoch RUS stáva identickým s vojensko-priemyselným komplexom a funkčne predstavuje ochranu jej suverenity.

GEOGRAFIA RUSKEJ FEDERÁCIE – PERMANENTNÝ ZÁPAS O BEZPEČNOSŤ A KOHÉZIU ÚZEMIA

Geografická expanzia RUS bola historicky podmienená oslabením vplyvu dobových protivníkov, ako aj rastúcou mocou RUS. Avšak jej expanzia jej nepriniesla stabilné pohraničné územie, v ktorom by mala dostatočne nepreniknuteľné nárazníkové zóny. Na Západe Pripetové močiare je možné jednoducho obísť, získanie Severného Kaukazu ako etnicky neruských etník zvýšilo potenciálnu volatilitu samotného RUS a neposkytlo dostatočné garancie ochrany proti regionálnym mocnostiam. Obsadenie veľkých území na východe, ktoré môžu spomaliť preniknutie potenciálneho protivníka do tradičného centra RUS štátnosti v jej európskej časti, je nedostatočnou garanciou jej bezpečnosti pri snahe zachovania územnej celistvosti štátu. Súčasne významný demografický deficit populácie v ázijskej časti RUS pocit zníženej bezpečnosti ešte umocňuje. RUS sa historicky snažilo kompenzovať zníženú obranyschopnosť svojho obrovského územia ďalšou expanziou a to minimálne vytváraním spojenectiev v prihraničnej oblasti, ktoré mali de facto slúžiť ako nárazníkové zóny v prípade ozbrojeného konfliktu s tretími aktérmi. Počas ZSSR to bolo formou kolektívnej obrany vo forme Varšavskej zmluvy. Po rozpade ZSSR to bolo budovaním Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ), Organizácie dohody o kolektívnej bezpečnosti (ODKB) a Eurázijskej ekonomickej únie a snahou o obnovenie vplyvu v geografických oblastiach, kde tradične ZSSR pôsobil. Farebné

¹⁶ Mesto v ktorom sa testovala prvá atómová bomba.

revolúcie v post sovietskom priestore, štátny prevrat na UKR, arabská jar a nárast islamského extrémizmu (a z toho plynúce obavy o import extrémizmu a separatizmu do RUS), rozšírenie NATO do bezprostrednej geografickej blízkosti RUS, ako aj pokračujúce prenikanie liberálnych ideí, pôsobia erozívne na vnímanie bezpečnosti medzi vládnu elitou RUS. RUS ako reakciu na tieto kroky sa snaží o udržanie vplyvu v kľúčových geografických regiónoch a to aj formou otvorenej vojenskej intervencie.

ZAHRANIČNÁ POLITIKA RUS

Zahraničná politika RUS sa odvíja od Konceptu zahraničnej politiky ako aj hodnotenia aktuálneho globálneho a regionálneho prostredia. Medzi najvýznamnejšie udalosti sú v súčasnosti z pohľadu RUS štátny prevrat na UKR a pokračujúci konflikt v SYR, kde súčasný režim je dlhodobým spojencom RUS v regióne. Preto sa v tejto kapitole sa v krátkosti zameriame na tieto dve geopolitické ohniská. V oboch prípadoch ide o koncepčne normatívne otázky vychádzajúce z dlhodobého snaženia sa RUS o napĺňanie svojich ambícií byť relevantným bezpečnostným aktérom na medzinárodnej scéne.

VÝZNAM UKR PRE BEZPEČNOSŤ RUS

UKR dlhodobo predstavovala pre RUS prioritu v rámci rozvoja bilaterálnych vzťahov po rozpade ZSSR. Ako hlavné dôvody je možné uviesť nasledovné:

- kultúrno-normatívny naratív, v ktorom RUS identifikuje UKR ako súčasť „Ruského sveta“,
- geopolitický a geostrategický význam UKR pre obnovenie regionálneho vplyvu RUS po rozpade ZSSR.

UKRAJINA AKO SÚČASŤ „RUSKÉHO SVETA“

Koncept „Ruského sveta“ je aktualizovaná verzia starovekého vnímania „sveta“ ako civilizačného priestoru. V minulosti sa tento termín používal napr. v Grécku, Ríme a Byzancii a ohraničoval geografické územia, v ktorých mali uvedené dobové ríše vplyv, a ktoré s uvedenými ríšami zdieľali kultúrno-hodnotové paradigmy. Súčasne preukazovali týmto ríšam politickú lojalitu a boli integrované do ich ekonomického systému. Pôvodný termín „Ruského sveta“ je možné nájsť už u Kyjevského veľkokniežaťa Iziaslava JAROSLAVIČA, ktorý v liste adresovanom pápežovi KLEMEN-

TOVI označil svoje územia ako „Cherson a Ruský svet“. Termín používal aj gróf Sergej UVAROV (1786–1855), prezident Imperiálnej akadémie Vedy a minister vzdelávania, ktorý pripravil ruskému cárovi MIKULÁŠOVII známu tézu „autokracia, ortodoxia a národ“¹⁷. V súčasnosti tzv. „Ruský svet“ je charakterizovaný dvoma aspektmi. Tým prvým je kultúrno-ideový mesianizmus a tým druhým mobilizačno-pragmatický nástroj na presadzovanie záujmov RUS v blízkom zahraničí. V tomto kontexte je nutné vnímať aj význam pojmu tzv. „Ruský svet“ v prípade UKR. RUS odvodzuje svoju identitu od obdobia Kyjevskej Rusi. „Súčasne z Kyjeva preberá ortodoxný patriarchát a stáva sa ochrancom ortodoxnej viery pričom preberá titul „Tretí Rím“. Z tohto pohľadu je UKR kultúrno-duchovne neoddeliteľnou súčasťou RUS. „Putin somenul Ruský svet... 18. marca 2014 počas obhajoby anexie Krymu. Povedal, že dúfal, že Nemcko, krajina, ktorá bola rozdelená, bude rozumieť a podporí „ašpiráciu Ruského sveta ruskej histórie znovuobnoviť jednotu“ (LARUELLE 2015, str. 14).“ Ak chce RUS ostať verná konceptu tzv. „Ruského sveta“, ako aj naratívu o svojom postavení „Tretieho Ríma“, nemôže dovoliť odštiepenie časti tohto „Ruského sveta“. V opačnom prípade by riskovala vytvorenie dominového efektu, ktorý by v konečnom dôsledku významne oslabil regionálne postavenie RUS v Eurázijskom priestore.

UKRAJINA AKO GEOSTRATEGICKY PRVOK BEZPEČNOSTI RUS

UKR je pre RUS dôležitá aj z geostrategického hľadiska na projektovanie sily na južno-západnom strategickom smere. Pri budovaní multipolárneho sveta formou budovania EAÚ RUS rátala s UKR, ktorá mala v únii zohrávať kľúčovú úlohu. Odvrátením sa UKR smerom k EU a NATO stráca EAÚ významný potenciálny ekonomicko-politický prvok. Zámer UKR výhľadovo vstúpiť do NATO vytvára z pragmatického hľadiska pre RUS vážnu bezpečnostnú hrozbu, kedy potenciálne môže dôjsť k priblíženiu sa vojenskej infraštruktúry NATO do bezprostrednej blízkosti hlavného mesta RUS¹⁸. Vážnou geostrategickou hrozbou bola po štátnom prevrate na UKR potenciálna možnosť straty prístavu pre svoje Čiernomorské loďstvo na Kryme. Tým by sa významne znížila schopnosť RUS projektovať

¹⁷ Tézu o „Ruskom svete“ pod termínom „Ruský duch“, „Ruská idea“ a pod. používali aj doboví slavofili ako Aleksei PROCHANOV a neskôr predstavitelia ako Vladimir SOLOVIEV, Nikolaj BERDIAREV, či neoeurázijec Alexander DUGIN apod.

¹⁸ Ruská diaľnica M3 smerujúca od Moskvy k hranici s UKR je len 490 km.

námornú moc v Čiernom mori. Inkorporácia Krymu do RUS sa táto hrozba dočasne eliminuje. Súčasne RUS otvorene podporuje odštiepené republiky DLR a LLR, čím realizuje podobný scenár, ako aj v GEO. Vznikom nestability na UKR a nedoriešením otázky odštiepených republík RUS dosahuje významný cieľ a to znemožnenie skorého prijatia UKR do NATO¹⁹.

GEOPOLITICKÝ VÝZNAM SYR PRE RUS

SYR bola jednou z mála krajín Blízkeho a stredného východu, ktorá si uchovávala nadštandardné vzťahy s RUS po rozpade ZSSR. Pre RUS má spojenectvo so SYR význam pre budovanie vplyvu v regióne bohatom na uhľovodíky. Súčasne RUS má záujem uchovať si prístup k nezamrzajúcemu/teplému prístavu v Stredozemnom mori²⁰, prostredníctvom ktorého môže projektovať svoju silu aj v Indickom oceáne. Ďalším prvkom spolupráce RUS so SYR je jej obava o možné rozšírenie islamského extrémizmu a fundamentalizmu do oblastí Severného Kaukazu. Snaha vojensky posilniť OS SYR v boji s ozbrojenou opozíciou umožňuje RUS nútiť krajiny Západu k dialógu ohľadne spolupráce tak v SYR, ako aj o ostatných regiónoch, kde RUS má vitálne záujmy. Podobne ako v prípade UKR, ak by RUS prejavila slabosť a nerozhodnosť, tentokrát pri obrane svojho spojenca, mohla by očakávať zhoršenie svojej pozície v rámci regionálnych zoskupení, ktorých je členom. Tým by sa zásadne oslabil aj celkový vplyv RUS v blízkom zahraničí a jej zahraničná politika by sa pravdepodobne musela pretransformovať na viac kooperatívnu smerom k významným geopolitickým hráčom pôsobiacim na západnom ako aj východnom strategickom smere RUS.

ZÁVER

Cieľom tohto príspevku bolo prostredníctvom stručného popisu vybraných historických a geografických determinantov formovania novodobej identity Ruskej federácie (RUS) poukázať na fakt, že zahraničná politika RUS je významne ovplyvnená jej ontologickým vnímaním vlastnej identity. Je možné predpokladať, že RUS s vysokou pravdepodobnosťou bude pokračovať v zahraničnej politike, v ktorej sa bude snažiť predstavovať „garanta Ruského sveta“, ochrancu ortodoxnej viery ako aj jedného z ge-

¹⁹ Doterajší úzus NATO pre kandidátske krajiny bol, že musia byť stabilné a musia mať vyriešené teritoriálne záležitosti.

²⁰ Prístav v Tartuse.

opolitických pólov, ktorý sa bude snažiť o zmenu súčasného hegemonného globálneho systému na systém multipolárny. Štúdium historických prameňov, ako aj ideovo-normatívnych téz, ktoré sú účelovo a účelne budované v kolektívnom duchu občanov RUS nám naznačuje, že spôsob uvažovania RUS o racionalite vynakladaného úsilia pri presadzovaní svojich národných záujmov sa môže diametrálne líšiť od „západného“ vnímania racionality. Z toho dôvodu je nutné pri hodnotení pravdepodobného správania sa RUS v medzinárodných vzťahoch vychádzať aj z jej normatívnej interpretácie bezpečnostného prostredia a hrozieb z nich plynúcich²¹. Tým sa predíde potenciálnej chybnéj interpretácii dôvodov správania sa RUS ako aj potenciálne nesprávneho hodnotenia o „neracionálnom“ správaní sa RUS pri tom, čo definuje ako „ochranu svojej identity a suverenity“.

REFERENCES

1. Billington J., *The Icon and the Axe: An Interpretative History of Russian Culture*. Kindle. New York: Random House, 2010.
2. Biography.com. *Nicholas II Biography*. 2016. <http://www.biography.com/people/nicholas-ii-21032713#synopsis> (cit. 23. 02 2017).
3. Breslauer G. W., *Gorbachev and Yeltsin as Leaders*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
4. Davies R. W., *Soviet economic development from Lenin to Khrushchev*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
5. Engstrom M., „Contemporary Russian Messianism and New Russian Foreign Policy.“ *Contemporary Security Policy* (Routledge) 35, 3. vyd. (2014): str. 356–379.
6. Franklin R. R., „Tsar Alexander II and President Abraham Lincoln: Unlikely Bedfellows?“ 2012. <https://hilo.hawaii.edu/academics/hohonu/documents/Vol10x19TsarAlexanderIIandPresidentAbrahamLincoln.pdf> (cit. 20. 02 2017).
7. Gorbachev M., *On my country and the World*. New York: Columbia University Press, 2000.

²¹ Normatívna interpretácia reality nemá nič spoločné s racionalitou. Podobá sa dogme, ktorá jednoducho je akceptovaná a akákoľvek diskusia o jej platnosti je neprípustná. V tomto normatívnu interpretáciu reality nie je možné ani potvrdiť, ani vyvrátiť, avšak ak sa neakceptuje, tak jej zástancovia v prípade nutnosti sú schopní potenciálneho nepriateľa dogmy eliminovať.

8. History Today Ltd. „Catherine the Great – Enlightened Ennpress?“ 03 2005. http://xiarhos.weebly.com/uploads/8/1/7/2/8172582/catherine_the_great.pdf (cit. 20. 02 2017).
9. Hosking G., *Russian History: A Very Short Introduction*. New York: OUP Oxford, 2012.
10. Knox Z., *Russian Society and the Orthodox Church*. Abingdon: RoutledgeCurzon, 2005.
11. Laruelle M., „Center on Global Interests.“ *The “Russian World”: Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination*. 05 2015. http://www.globalinterests.org/wp-content/uploads/2015/05/FINAL-CGI-Russian-World_Marlene-Laruelle.pdf (cit. 24. 02 2017).
12. Lieven D., *The Cambridge History of Russia, Volume II, Imperial Russia, 1689–1917*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
13. McNabb D. E., *Vladimir Putin and Russia’s Imperial Revival*. Boca Raton: CRC Press, 2016.
14. Ouimet M. J., *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*. The University of North Carolina Press, 2003.
15. Tsygankov A. P., *Russia’s Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2010.
16. Willerton J., P., *Patronage and Politics in the USSR*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
17. Головашин В.А., *Очерки Истории Русской Культуры*. Тамбов: Тамбовский государственный технический университет, 2004.
18. Иванов Е. П., *История отечества: Проблемы, взгляды, люди*. Псков: ПГПИ им. С.М.Кирова, 2004.
19. Лихачев АС., *Русская культура*. Москва: искусство, 2000.
20. Лысак И.В., *История России С Древнейших Времен До Конца XIX Века*. Таганрог 2001: Таганрогский государственный радиотехнический университет, 2001.
21. Николаев И., М., Барабанов, В., В., Рожков, Б.,Г.,. *История России с древнейших времен до конца XX века*. Москва: Астрель, 2003.
22. Радугин А. А., *История России. Россия В Мировой Цивилизации*, Москва: Центр, 2004.
23. Тульчинский Г. Л., *Российская Политическая Культура: Особенности И Перспективы*. Санкт-Петербург: АЛЕТЕЙЯ, 2014.